
Janusz Gajda, *Pedagogika kultury w zarysie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, ss. 318.

Oficyna Wydawnicza „Impuls” dostarcza kolejną interesującą i fachową publikację z zakresu myśli pedagogicznej. Tym razem udostępnia opracowanie Janusza Gajdy, wybitnego znawcy i reprezentanta pedagogiki kultury, pod tytułem *Pedagogika kultury w zarysie*.

Autor nadał opracowaniu usystematyzowany i chronologiczny porządek. W siedmiu rozdziałach omawia zasadnicze myśli i zagadnienia odnoszące się do pedagogiki kultury. Przybliży poglądy klasyków zaliczanych do tego nurtu. Przedstawia rodowód i kształtowanie się założeń filozoficznych i metodologicznych oraz dokonujące się przemiany i uwarunkowania w interpretacji pedagogiki kultury. Te części uzupełnia dziewięćdziesięcioma czterema pytaniami, mającymi na celu samokontrolę oraz ukierunkowanie samokształcenia w opanowaniu treści zawartej we wszystkich rozdziałach.

Na oddzielną uwagę zasługuje dołączony wybór tekstów znaczących przedstawicieli pedagogiki kultury: Wilhelma Diltheya, Sergiusza Hessena, Bogdana Nawroczyńskiego, Bogdana Suchodolskiego, Karola Górskiego oraz Ireny Wojnar. Wydaje się, że rzetelna analiza i zaznajomienie się z tekstami źródłowymi rozszerzy nie tylko aparat pojęciowy, ale naświetli rozumienie i interpretację omawianych zagadnień. Uzupełnienie obu części stanowi bibliografia cytowanych pozycji oraz nota informacyjna o wykorzystanych wcześniejszych publikacjach autora.

Pedagogika kultury w zarysie została pomyślana, jak pisze we „Wprowadzeniu” autor, jako podręcznik akademicki i stanowi próbę

podsumowania kilkunastoletnich dociekań dotyczących aktualności idei pedagogiki kultury w kontekście jej historycznych osiągnięć, współczesnych kontrowersji wokół niej i perspektyw rozwoju (s. 11).

Nie sposób jednak w jednym opracowaniu, z czego z resztą zdaje sobie sprawę autor, zamieścić wszystkich wątków i problemów pojawiających się na przestrzeni lat z dziedziny pedagogiki kultury. Omawiana publikacja stanowi z jednej strony kompendium wiedzy z zakresu pedagogiki kultury, a z drugiej może posłużyć jako inspiracja czytelnika do osobistej pracy w rozwinięciu i pogłębieniu poruszonych zagadnień.

W rozdziale pierwszym prezentowanej publikacji „Pedagogika kultury jako wielki kierunek myśli pedagogicznej” autor pragnie wprowadzić czytelnika w krąg zainteresowań jednego z odrębnych, a zarazem znamienych i znaczących nurtów dla rozwoju nauki o wychowaniu. Zauważa za Stefanem Wołoszynem, że w polskiej pedagogice XX wieku wyodrębniono trzy wielkie kierunki czy też nurty teoretyczne: pedagogikę psychologiczną i pedagogikę socjologiczną oraz pedagogikę kultury, nazywaną również pedagogiką humanistyczną albo pedagogiką personalistyczną. Janusz Gajda przypomina, że korzenie pedagogiki kultury sięgają myśli starożytnej, dla której wspólną i dominującą cechą było kształtowanie osobowości w oparciu o dobra kultury. Nowym impulsem, a nawet pewnego rodzaju bezpośrednim rodowodem dla pedagogiki kultury, był przełom w podejściu do nauk humanistycznych pod koniec XIX wieku.

W jaki sposób autor określa przedmiot pedagogiki kultury? Ujmując to w sposób lapidarny J. Gajda stwierdza, że jest to

proces kształcenia oparty na spotkaniu jednostki ludzkiej z dobrami kultury, co prowadzi do interioryzacji prezentowanych w nich wartości. Wynikiem tego jest wzbogacenie sił duchowych człowieka oraz tworzenie nowych wartości (s. 17).

Wyjaśnia też, że przedmiotem pedagogiki kultury jest humanizm, który odróżnia go od naturalizmu, indywidualizmu czy socjologizmu w pedagogice.

Zarówno teoria, jak i praktyka wychowania wskazują, że wszelka działalność pedagogiczna nie może pominąć założeń dotyczących rzetelnej wiedzy o człowieku. Dlatego w rozdziale drugim zatytułowanym „Założenia filozoficzne i metodologiczne pedagogiki kultury” autor omawianej publikacji skupia swą uwagę na filozofii kultury i teorii wartości. Upatruje w nich fundament

pedagogiki kultury. Należy zauważyć, że pedagogika kultury nie jest jednorodna. Wyróżnia się w niej między innymi kierunek aksjologiczny i aktualistyczny czy też wychowanie personalistyczne. Autor publikacji w sposób syntetyczny, ale bardzo przejrzysty ujmuje istotę rzeczy. Nakreśla najpierw heglowską teorię rozwoju ducha, którą uznaje za punkt wyjścia do zrozumienia zarówno założeń filozoficznych, jak i pedagogiki kultury. Przywołuje też takich filozofów, jak W. Dilthey, W. Windelband i H. Rickert oraz E. Spranger, G. Kerschensteiner, B. Croce i G. Gentile, którzy wywarli wpływ na rozwój pedagogiki kultury.

Równolegle do rozwijającej się myśli wokół pedagogiki kultury w Europie Zachodniej, także na terenie naszego kraju intensywnie zaznacza się jej oddziaływanie. Kolejny, trzeci rozdział, został nazwany przez J. Gajdę: „Czołowi przedstawiciele pedagogiki kultury w Polsce okresu dwudziestolecia międzywojennego”. Do najwybitniejszych przedstawicieli tego okresu zalicza: B. Nawroczyńskiego, S. Hessena i B. Suchodolskiego. Uzupełnieniem poglądów wymienionych pedagogów jest przedstawienie zbieżnych z założeniami pedagogiki kultury koncepcji opracowanych przez wybitnego socjologa F. Znanieckiego oraz psychologa i człowieka o szerokich zainteresowaniach S. Szumana.

W odrębnym czwartym rozdziale J. Gajda omawia „Problematykę wychowania narodowego, państwowego i obywatelskiego”. Przedmiotem jego badań są kwestie związane z tym zakresem wychowania w Polsce w okresie międzywojennym. Z problematyką wychowania dobrego obywatela wiązano wychowanie państwowe i narodowe. Teoria wychowania obywatelskiego miała na celu przygotowanie młodego pokolenia do form życia w państwie demokratycznym. Dlatego w okresie dążenia do niepodległości i odzyskania jej po wielu latach oraz utworzenia państwa polskiego uwzględnienie w procesie edukacji takich kategorii, jak naród, państwo, obywatel, patriotyzm zyskiwało szczególną wartość. Uwzględnianie tych czynników nie mogło budzić zastrzeżeń w tamtym czasie, a może i w dobie obecnej należałoby je bardziej świadomie dostrzegać i eksponować.

Pośród wielu nazwisk podejmujących zasygnalizowane zagadnienie autor publikacji ograniczył się do omówienia najbardziej charakterystycznych stanowisk uznanych reprezentantów. Przybliżyła odbiorcy poglądy na wychowanie narodowe w ujęciu

L. Zarzeckiego i problematykę wychowania państwowego w twórczości K. Sośnickiego. Następnie omawia poglądy Z. Mysłakowskiego na rolę kultury w kształtowaniu osobowości i wychowaniu narodowym i państwowym, jak również edukację narodową, państwową i obywatelską w twórczości B. Nawroczyńskiego oraz refleksje B. Suchodolskiego na temat edukacji narodowej i państwowej.

Uzupełnieniem tej części opracowania jest przywołanie skrajnie nacjonalistycznych poglądów w wychowaniu, reprezentowanych przez uznanego teoretyka w Niemczech E. Kriecka. Na podstawie zaprezentowanych stanowisk i poglądów autor rozprawy przedstawia zasadnicze różnice, które można scharakteryzować jako

kształtowanie postaw humanistycznych, odpowiedzialności moralnej w spełnianiu powinności obywatelskich, wychowania w duchu patriotyzmu – zakładającego równoprawność innych nacji; z drugiej strony – kontynuuje autor – jako kształtowanie postawy totalitaryzmu politycznego przez ślepe podporządkowanie się ideologii nazizmu, szowinizmu i rasizmu (s. 101).

Wynika z tego, że wychowanie wyprowadzane z idei narodu może służyć integracji społeczeństwa, albo zagrażać wartościom ogólnoludzkim i nieść ze sobą destrukcję i pogardę.

Kolejny, piąty rozdział, zatytułowany „Pedagogika kultury po drugiej wojnie światowej” zwraca uwagę na jej kontynuację i rozwój mimo pojawiających się między innymi zarzutów, że

nurt ten ewoluował w kierunku społecznych wartości kultury utożsamianych z humanistycznym rozwojem świata i człowieka. Stąd wzięło się określenie jej jako pedagogiki humanistycznej (s. 103).

Autor swoje badania grupuje wokół trzech głównych zagadnień, które charakteryzują zarówno teoretyczne, jak również praktyczne działania skoncentrowane na edukacji kulturalnej i na problematyce społecznych wartości kultury. Do wyróżnionych zagadnień zalicza: ogólną problematykę edukacji kulturalnej w świetle raportów ONZ – UNESCO i jej realizację; problematykę wychowania estetycznego, zwłaszcza wychowania przez sztukę; oraz problemy uczestnictwa w kulturze i jej upowszechnianie i animacji kulturalnej.

Za autorem publikacji należy wyróżnić dwa okresy w kształtowaniu się pedagogiki kultury po drugiej wojnie światowej w naszym kraju. Pierwszy łączy się z niesprzyjającym, a nawet wrogim, stosunkiem władzy i polityki państwa do charakteru i zakresu badań pedagogiki kultury. Drugi okres przypada na czas po 1995 r. Rozpoczyna go zwrot zapoczątkowany ogólnopolską konferencją zorganizowaną przez Zakład Teorii Upowszechniania Kultury Instytutu Pedagogiki UMCS w Lublinie we współdziałaniu z Zakładem Dydaktyki Wyższej Szkoły Oficerskiej Sił Powietrznych w Dęblinie oraz Oddziałem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Lublinie i pod patronatem Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN. Dała ona początek dyskursowi na temat tożsamości pedagogiki kultury i jej powrotu do historycznej nazwy i dalszego rozwoju i ewolucji.

Rozdział szósty zatytułowany „Pedagogika religijna, chrześcijańska i personalistyczna – bliska pedagogice kultury” poświęcony został poszukiwaniom zarówno różnic, jak i wspólnych cech dla wymienionych kierunków pedagogicznych. Autor stwierdza, że ich wspólną cechą jest to, co wyraża się w

dominującej roli życia duchowego czy wartości w rozwoju człowieka oraz kształtowaniu jego osobowości. (Natomiast) różnice dotyczą głównie hierarchii owych wartości (s. 141).

W tym kontekście dokonuje interpretacji pedagogiki religijnej w ujęciu F.W. Foerstera, omawia personalizm J. Maritaina i E. Mouniera oraz wychowanie w ducha personalistycznym K. Górskiego. Autor rozprawy zwrócił ponadto uwagę na okres po drugiej wojnie światowej. Stwierdził, że w tym okresie do upowszechnienia kultury i myśli chrześcijańskiej przyczyniło się między innymi środowisko uczelni katolickiej w Lublinie. Nadmieniał, że wśród jego propagatorów byli S. Kunowski i J. Pastuszka i inni pedagodzy oraz środowiska czynnie zaangażowane w krzewienie idei wychowania w duchu chrześcijańskim. W tej perspektywie nie można było pominąć, jak zaznacza autor, bogatej i twórczej działalności papieża Jana Pawła II i jego myśli filozoficznej i społecznej, szczególnie odwołującej się do filozofii kultury, aksjologii i wychowania.

„Kontrowersje i dylematy pedagogiki kultury i edukacji kulturowej w Polsce” zostały zasygnalizowane w pracy J. Gajdy

w siódmym rozdziale. Nie sposób zarówno w obecnej recenzji, jak również w całej publikacji, dokonać zadowalającej analizy i oceny stojących przed pedagogiką kultury zadań i związanych z nimi różnorodnych napięć, obaw, kontrowersji i dyskusji. W oparciu o zasygnalizowane spostrzeżenia autor zwraca uwagę przede wszystkim na to, co powinno łączyć różnorodne nurty, tendencje i dyscypliny edukacyjne. Jego zdaniem płaszczyzną jednoczącą wszystkie te trendy stanowić powinny wartości w różnych aspektach ujmowanej kultury i jej znaczącej roli w edukacji, zwłaszcza w kształceniu humanistycznym i w podmiotowym traktowaniu wychowanka. Potrzeba ta wynika, jak to przekonywająco wyraził autor publikacji, zawsze z podejmowanych wysiłków wychowawczych na rzecz kształtowania humanistycznych postaw i dążeń do umożliwienia rozwoju pełnego człowieczeństwa.

W sposób godny znawcy przedmiotu J. Gajda zaproponował i ujął w cztery grupy główne zagadnienia, które mogą się pojawić zarówno w obecnej rzeczywistości, jak i w przyszłości. Zaliczył do nich najpierw treść i zakres kultury, jej antropologiczne ujęcie, które stanowi podstawę współczesnej *paidei* oraz podstawę kanonu wartości i wzajemnych relacji między edukacją i kulturą. Następną kwestią, którą powinna zająć się pedagogika kultury, będzie wychowanie patriotyczne i obywatelskie. Należy przy tym uwzględnić znaczenie tożsamości obywatela małej ojczyzny i kraju w perspektywie kształtowania się obywatela kontynentu i świata w aspekcie wielokulturowości. Kolejną grupę zagadnień stanowią zbieżność, różnice i wzajemne powiązania między pedagogiką kultury, personalizmem katolickim, pedagogiką chrześcijańską a innymi kierunkami. Ostatnią grupę zagadnień należy sprowadzić do poszukiwania odpowiedzi na pytanie, co łączy pedagogikę kultury i edukację międzykulturową oraz jakie są założenia ideowe i programowe Zespołu Pedagogiki Kultury i Edukacji Międzykulturowej.

Na zakończenie możemy stwierdzić za prof. Tadeuszem Lewowickim, że prezentowana w książce część historyczna jest próbą odtworzenia głównych idei, poglądów i sporów z przeszłości. Natomiast część traktująca o współczesności zawiera autorski, oryginalny wykład problemów, jak również przegląd spraw i wydarzeń omawiających aktualną kondycję pedagogiki

kultury. Skoro więc prof. Janusz Gajda od wielu lat współtworzy pedagogikę kultury i bada jej aktualny stan, może przedstawić analizowane kwestie w sposób najbardziej kompetentny, dlatego książka jego autorstwa warta jest rekomendacji i wnikliwej lektury.

Janusz Mólka SJ